

Група 24. Всесвітня історія. Урок 14. Відновлення польської державності. Чехословацька республіка. Ладиченко 10 клас с. 73-79.

Відновлення польської державності. Чехословацька республіка

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

З курсу 9-го класу пригадайте відомості про територіальні поділи Польщі. У складі яких держав перебували польські території до початку Першої світової війни?

Перейшовши за цим посиланням <https://www.youtube.com/watch?v=WVf8bScY3QM>, ви зможете переглянути художній фільм, яскравий зразок культури Польщі того періоду.

1. Становлення Другої Речі Посполитої. За умов краху австро-німецької окупації, у ніч проти 7 листопада 1918 р. представники лівих партій — Польської соціалістичної партії (ППС), галицької соціал-демократії та партії людової (селянської) — створили в Любліні незалежний від окупантів уряд, що його очолив депутат австрійського рейхсрату, лідер галицької соціал-демократії Ігнацій Дашинський. Цей уряд проголосив Польщу народною республікою, обіцяв передати на розгляд Установчих зборів низку демократичних реформ, але проіснував недовго. 10 листопада до Варшави повернувся, звільнившись із в'язниці в Магдебурзі (Німеччина), Юзеф Пілсудський, у якому представники польського капіталу і правих партій вбачали людину, здатну відродити польську державність.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Юзеф Пілсудський був членом Польської соціалістичної партії з 1892 р., а після її розколу в 1906 р. став лідером її правого крила. Під час Першої світової війни - командир польського легіону, що воював на боці Німеччини. Минуле соціаліста і відмова 1917 р. присягати на вірність німецькій зброї створили йому в народних масах репутацію діяча, здатного задовольнити їхні сподівання. У 1918-1922 рр. - «начальник» (диктатор) Польської держави. Один з ініціаторів польсько-радянської війни. У 1926 р. здійснив військовий переворот і встановив режим особистої диктатури - «санациї», який проіснував до його смерті в 1935 р.

Створена окупантами у Варшаві Регентська рада 11 листопада 1918 р. передала Пілсудському владу з «метою збереження порядку в країні». На вимогу Пілсудського уряд Дашинського пішов у відставку, а натомість було створено новий, на чолі з правим соціалістом Є. Морачевським, що був повністю підлеглий Пілсудському, проголошеному «начальником» держави.

Відновлення незалежності Польщі в листопаді 1918 р. завершило національно-визвольну боротьбу польського народу, що тривала більш ніж 120 років.

2. Польське питання на Паризькій мирній конференції. Польське питання на Паризькій конференції було надто важливим, бо воно перепліталось з питанням про ставлення до Радянської Росії та Німеччини. Учасники конференції по-різному уявляли польсько-німецький кордон. Зрештою, Польща отримала лише 45 тис. кв. км території, замість бажаних 84 тис. Гданськ було перетворено на вільне місто, що

опинилося під опікою Ліги Націй; отже, найголовніший та єдиний польський морський порт, якого домагалися поляки, було відірвано від країни. Загалом Паризька мирна конференція відверто вдалася до ігнорування інтересів Польщі.

Версальський договір залишив відкритим питання про східні кордони Польщі. Удруге це питання виникло в грудні 1919 р., коли було прийнято Декларацію Верховної ради союзних та об'єднаних держав з приводу тимчасового кордону Польщі, яка залишала Польській державі землі, населені переважно поляками (за винятком частини територій Лемківщини, Підляшшя, Холмщини). Згодом ця лінія дістала найменування «лінія Керзона», оскільки в липні 1920 р. її підтвердив міністр закордонних справ Великої Британії лорд Керзон.

3. Польсько-радянська війна 1920 р. Польські правлячі кола, підтримувані Антантою, прагнули відновити Річ Посполиту «від моря до моря» (від Балтики до Чорного моря), долучивши до неї Литву, Білорусію та Україну. У 1919 році польські війська окупували Білорусію, Західну Волинь, райони Полісся.

Після розгрому денікінських військ почалася передислокація частин Червоної армії на спеціально створені для боротьби проти поляків Західний та Південно-Західний фронти. Польська армія на той час стала однією з найчисленніших у Європі й налічувала 738 тис. вояків.

Перебуваючи у скрутній військовій і політичній ситуації, голова української Директорії Петлюра 22 квітня 1920 р. підписав Варшавський договір, за яким Польща визнавала Директорію, отримуючи за це взамін всю Правобережну Україну. Військовою конвенцією, укладеною через два дні, передбачалося, що всі збройні сили Директорії переходили під польське командування. 25 квітня 1920 р. розпочався спільний наступ військ Польщі та УНР з метою з'єднання з військами Врангеля.

7 травня 1920 р. поляки здобули Київ, однак обіцяного Петлюрою Пілсудському народного антибільшовицького повстання не дочекалися. Хоча у травні польсько-петлюрівські війська увійшли до Житомира, узяли Вінницю, Київ і Директорія переїхала до столиці, відносини між поляками та УНР почали загострюватися.

Тим часом війська Червоної армії розпочали контрнаступ. 12 червня було взято Київ, 13 червня вони звільнили Житомир, Вінницю, Коростень, а наприкінці місяця Західний фронт вийшов на Варшавський напрям. Запеклі бої розгорнулися на підступах до Варшави, проте, через неузгодженість дій між командуванням Південно-Західного і Західного фронтів, польські війська 15 серпня 1920 р. змогли перейти у наступ (у польській історіографії він пізніше отримав назву «дива над Віслою») та відкинули наступаючі частини Червоної армії, завдавши останнім значних втрат.

- **С. Петлюра з польським генералом А. Лістовським під час наступу на Київ.**

С. Шварцбард під час суду.

Проте бойові ресурси обох сторін були вже вичерпані, ні ті, ні другі не мали більше намірів надалі продовжувати війну. Внаслідок мирного договору, підписаного у Ризі 18 березня 1921 р. польська влада визнала український більшовицький уряд у Києві і скасувала визнання для Петлюри. Встановлювалися кордони між Польщею та Україною. У листопаді 1920 р. петлюрівські дивізії змушені були відступити за р. Збруч, на територію, зайняту поляками. Тут їх було роззброєно, а особовий склад інтерновано до польських таборів. Сам Петлюра виїхав до Франції, де у травні 1926 р. він був застрелений емігрантом з України, анархістом С. Шварцбардом, що мстився за загибель своїх родичів. Убивця не намагався втекти; він постав перед французьким судом присяжних і був ним виправданий.

Західна Україна та Західна Білорусь залишились у складі Польської держави за Ризьким мирним договором, підписаним 18 березня 1921 р. РСФРР, УСРР і Польщею. Польща визнала УСРР, а Східна Галичина перебувала у складі Польської держави до 1939 р.

4. Переворот 1926 р. У березні 1921 р. після тривалих дискусій сейм прийняв конституцію Польської Республіки.

Більшістю голосів президентом було обрано підтриманого лівими партіями й партіями національних меншин професора Г. Нарutowича. Але через тиждень після виборів його вбили. Новим президентом став С. Войцеховський, замолоду пов'язаний із соціалістами. Економічне становище Польщі характеризувалося значним зростанням цін і падінням вартості польської валюти. Інфляція призвела до падіння реальної заробітної платні, розгулу спекуляції. Пілсудський демонстративно пішов з посади начальника генерального штабу, але виношував плани приходу до влади. 12 травня 1926 р. війська, якими командували вірні Пілсудському генерали та офіцери (багато хто з них у роки світової війни служив під його керівництвом у легіонах), розпочали похід на Варшаву. У вуличних боях вони відрізали столицю від західних воєводств, де уряд мав великі сили. Переворот підтримав також робітничий клас, у тому числі й комуністи.

14 травня президент Войцеховський та уряд склали повноваження. Керівником нового уряду, за вказівкою Пілсудського, було призначено професора Казімежа Бартеля. Сам же Пілсудський абсолютною більшістю голосів депутатів сейму і сенату був обраний президентом, але демонстративно відмовився прийняти цей вибір, обійнявши посади військового міністра й головного інспектора армії. На вимогу Пілсудського президентом став професор Львівського політехнічного інституту Ігнацій Мосцицький.

• **Ю. Пілсудський, І. Мосцицький та К. Бартель.**

Успіх перевороту зумовлювався масовою підтримкою офіцерства, робітників, лівих сил. Вельми невизначене гасло «санації» («оздоровлення»), проголошене Пілсудським, його минуле соціаліста давали надію на те, що прихід до влади останнього приведе до повного оздоровлення політичного й економічного життя. ППС висунула гасло: «Демократія з Пілсудським, Пілсудський з демократією». Однак Пілсудський, здобувши перемогу з допомогою лівих сил, не збирався спиратися на них надалі, тим паче здійснювати їхні соціальні програми.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Казімеж Бартель був математиком, але життя неодноразово приводило його в політику. Між 1926-1930 рр. він тричі очолював польський уряд. Після початку Другої світової війни і приєднання Західної України до складу СРСР він залишився у Львові, де працював викладачем Політехнічного інституту. Коли у 1941 р. Львів захопили нацисти, професору запропонували очолити маріонетковий польський уряд. Бартель відмовився, за що й був по-звірячому закатований, як і переважна більшість його львівських колег.

До речі, з аналогічною пропозицією зверталися нацисти й до українського письменника В. Винниченка й також отримали негативну відповідь. Як ви оцінюєте мужність цих діячів, які не могли не усвідомлювати, що ризикують власним життям? А як би вчинили ви на їхньому місці? Чому? Свою точку зору аргументуйте.

Доступившись до влади, він підкреслював, що не належить до жодної партії, що стоїть над класами і партіями. Він не приховував своєї зневаги до парламентської демократії та, хоча і зберіг парламент, значно обмежив його можливості контролювати діяльність уряду. Фактично він здійснював контроль за внутрішньою й зовнішньою політикою держави. Недарма його називали «начальником держави». У Польщі розпочався режим «санації».

Особливості режиму «санації»:

- створення прихильниками Пілсудського замість партії Безпартійного блоку співпраці з урядом (1928-1935) та Табору національного єднання (1937-1939);
- авторитарний режим одноосібної влади;
- пропаганда необхідності «сильної влади» і ліквідації партій опозиційних;
- антикомунізм.

5. Чехословацька республіка. Т. Масарик. 14 листопада 1918 р. Національні збори, що сформувалися через розширення складу Національного комітету, проголосили Чехословаччину республікою та обрали президентом Томаша Масарика.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Томаш Гарріг Масарик - доцент Віденського та професор філософії Празького університетів. Засновник та ідеолог ліберальної Чеської народної партії, що була перейменована 1905 р. на Прогресивну партію, яка виступала за автономію Чехії у складі Австро-Угорщини. Автор низки праць із соціології та філософії, критично ставився до марксистської теорії. Творець і перший президент (1918-1935 рр.) Чехословацької Республіки. У 1935 р. склав із себе повноваження президента і відійшов від політичного життя.

Остаточні кордони Чехословаччини було визначено в 1919-1920 рр. Версальським, Сен-Жерменським, Тріанонським мирними договорами:

- до складу Чехословацької держави увійшли Чехія, Моравія, частина Сілезії, Словаччина і Закарпатська Україна;
- територія Чехословаччини становила 140 тис. кв. км;
- населення — близько 13,6 млн осіб. Серед них: чехів — майже 7 млн, німців — 3 млн, словаків — 2 млн, угорців — 750 тис., українців (русинів) — 450 тис., поляків - 100 тис.

20 лютого 1920 р. Національні збори прийняли конституцію Чехословаччини.

Чехословацька конституція:

- була однією з найдемократичніших у Європі;
- визнавала народ єдиним джерелом державної влади;
- президент обирався Національними зборами на 7 років й, разом з урядом, здійснював виконавчу владу;
- законодавча влада належала Національним зборам.

Прийняттям конституції завершилося створення Чехословацької Республіки.

На міжнародній арені Чехословаччина орієнтувалася на Францію, а в 1920—1921 рр. разом з Румунією та Югославією створила Малу Антанту, що виявилася важливою ланкою системи військово-політичних союзів під егідою Франції.

6. Внутрішня політика Т. Масарика та Е. Бенеша. Чехословаччина, успадкувавши 4/5 промислового потенціалу імперії Габсбургів, стала однією з найбільш розвинених в економічному аспекті країн Центральної та Південно-Східної Європи. Важливе значення для неї мало завоювання зовнішніх ринків, боротьба проти конкуренції промислово розвинених держав.

Особливості внутрішньої політики урядів Чехословаччини:

- наприкінці 1923 р. економіка країни вийшла з повоєнної економічної кризи;
- чеські підприємці зуміли завоювати чимало ринків, особливо в Центральній Європі, де раніше провідні позиції належали німецьким та австрійським фірмам;
- чеські корпорації підпорядкували собі економіку Словаччини та Закарпатської України, перетворивши їх на аграрно-сировинні придатки економічно розвинених чеських земель. У багатьох чехословацьких концернах сильні позиції мали англійські, французькі, бельгійські капіталісти;
- промислове виробництво Чехословаччини неухильно зростало. Чехословаччина за вивозом взуття, бавовняних тканин посіла друге місце серед європейських країн, а за експортом цукру - перше.

У вирішенні політичних питань велику роль відігравала «група Града», що дістала свою назву від резиденції президента в Празі. Президент Чехословаччини Т. Масарик був досвідченим політиком, мав великий авторитет у країні, підтримував тісні зв'язки з банками, корпораціями як у себе в країні, так і за кордоном. З Масариком тісно співпрацював один з ідеологів національно-соціалістичної партії, який в усіх урядах обіймав посаду міністра закордонних справ, - Е. Бенеш. «Град» впливав на вирішення найважливіших питань внутрішньої та зовнішньої політики через «п'ятірку» - лідерів чеських партій, включно із соціал-демократами, хоча між ними виникали розбіжності й конфлікти у зв'язку з прагненням «п'ятірки» до незалежності від «Града».

У Чехословаччині в 1920-1930 рр., на відміну від держав Центральної та Південно-Східної Європи, істотних змін демократичного устрою в напрямі до диктаторського правління не сталося.

У 1935 р. президентом Чехословаччини став Е. Бенеш, уряд очолив М. Годжа.

• **Едвард Бенеш.**

Наслідки економічної кризи 1930 років для економіки Чехословаччини:

- значний и тривалий спад виробництва;
- скорочення робочих місць (безробітних налічувалось до 1 млн);

- під державний контроль було поставлено 75 % підприємств;
- встановлено державну монополію на торгівлю хлібом.

7. Становище українського населення. Позицію польської влади щодо української національної меншості, яка становила близько 5 млн (16 % населення країни) вже у 1921-1923 рр. визначила серія диверсійно-терористичних актів (296 випадків підпалів та нападів, а також спроба замаху на Ю. Пілсудського), організованих у Східній Галичині бойовиками УВО). Проекти територіального самоуправління було скасовано, а українці практично втратили можливість потрапити на посади в адміністрації; з майже 3 тис. українських загальноосвітніх шкіл, що існували на початку 1920-х рр. до 1939 р. залишилося лише 400.

Перейшовши за цим посиланням http://www.geneza.ua/New_10_klass/polska.pdf, ви зможете ознайомитися з особливостями політичного життя Галичини того періоду.

У відповідь на терор польська влада вдалася до «пацифікації» Галичини:

- введення на територію Галичини великих підрозділів армії і поліції;
- запровадження принципу колективної відповідальності;
- застосування тілесних покарань щодо осіб, у яких виявляли зброю;
- закриття українських гімназій у Тернополі, Дрогобичі та Рогатині.

У 1921 р. в Чехословаччині мешкало близько 450 тис. карпатоукраїнців, або русинів (близько 4 % усього населення). З них на чеській частині мешкало 370 тис., а 85 тис. населяли околиці м. Пряшева у словацькій частині країни. Переважна більшість з них вважала себе окремим (русинським) народом. Цю думку підтримували як представники місцевої інтелігенції, так і закарпатські емігранти в США. Прагнучи модернізувати всі регіони нової держави, центральний уряд намагався підняти рівень життя й Закарпаття. У 1920-ті роки було переділено великі угорські маєтки, і майже 35 тис. селянських родин отримали додаткові ділянки розміром більше від двох акрів. Разючим контрастом, порівняно з Польщею та Румунією, була та обставина, що чеський уряд у свої території, населені українцями, вкладав більше коштів, ніж отримув.

Щодо розвитку культури політика Чехословацької Республіки була прогресивною й демократичною. Насамперед, різко збільшилася кількість освітніх установ. Чеський уряд дозволив населенню користуватись у школах мовою на власний розсуд. Відтак, у школах на Закарпатті навчалися або російською, або українською мовами зі збереженням традиційної (старослов'янської) граматики. Державний лібералізм сприяв розвоєві культурних товариств, таких як «Просвіта», «Товариство русофілів ім. Духновича».

У 1920—1930-х рр. у Чехословацькій Республіці були створені та успішно діяли десятки українських наукових установ, навчальних закладів, організацій, спілок і видавництв.

Формуємо компетентності

Хронологічну. Вирішіть хронологічну задачу: яка подія відбулася раніше і на скільки часу - прийняття конституції Чехословаччини або прийняття конституції Польської республіки?

Просторову. 1. Покажіть на карті кордони Польської держави, які були встановлені на конференції послів Антанти 14 березня 1923 р.

2. Покажіть на карті території, що увійшли до складу Чехословаччини за Версальським, Сен-Жерменським і Тріанонським мирними договорами.

Інформаційну. 1. Використавши підручник та додаткові джерела, зробіть історичний портрет Томаша Масарика.

2. Використавши підручник та додаткові джерела, зробіть порівняльну таблицю умов Варшавського та Ризького договорів.

Логічну. 1. Коли і в який спосіб було відновлено незалежність Польщі?

2. За яких обставин західноукраїнські землі опинились у складі Польщі?

3. У чому полягала суть режиму «санації»?

4. За яких обставин виникла Чехословацька держава?

5. Які факти свідчать про те, що Чехословаччина була однією з найдемократичніших держав Європи?

6. Визначте, Чехословаччина в 1918-1938 рр. була унітарною чи федеративною державою. Відповідь обґрунтуйте.

Аксіологічну. Висловіть свою думку про роль Пілсудського в історії Польщі.

Мовленнєву. Обговоріть питання про становище західноукраїнських земель у складі Чехословаччини.

11 листопада 1918 р. - початок створення державних органів незалежної Польщі.

14 листопада 1918 р. - проголошення Чехословацької Республіки на чолі з президентом Т. Масариком.

12-13 травня 1926 р. - державний перевороту Польщі.